

Покољ и зашто не?

Предраг Лозо

Виши стручни сарадник за меморијализацију, културу и политике
памћења; Републички центар за истраживање рата, ратних
злочина и тражење несталих лица;
p.lozo@rcirz.vladars.net

Информативни прилог

УДК 341.311:355.469.2

DOI 10.7251/TOP1905249L

Геноцид над Србима у Независној Држави Хрватској спада у ред догађаја који су дубоко одредили идентитет нашег народа. Такви догађаји се у стручној литератури називају *гранични догађаји* или *догађаји повлашћеног садржаја*. Колектив, суочен са могућношћу сопственог нестатка, у хамлетовској дилеми, преиспитује теме и догађаје који су темељно утицали на његов историјски развој и ставља их у континуитете разлога, смисла и суштине сопственог постојања.¹ Преиспитивање је готово сталан процес. У јавности се, углавном на интернету, и у виду посебне интернет странице, прије одређеног времена, појавила *одлука* (!) Удружења грађана Јадовно 1941, којом се злочин геноцида почињен над православним Србима током Другог свјетског рата од стране Независне Државе Хрватске *именује као покољ*.² Од првобитног увида у текст којим се бавимо у овом прегледу видљиво је да је аутору форма списка битнија у односу на његову суштину. Састављач нам у писанију није понудио одговор на суштинско питање да ли се са постојећим вишечланим називом, који садржи назив злочина, циљане групе и државе која је злочин учинила, тј. геноцид над Србима у НДХ, може урадити нешто више, иако заиста постоје правописне и језичке недоумице у вези са њим.³ Да ли, можда, оваквим саставом именовања поменути злочин баш може да постане препознатљив у ширим круговима? Да ли је, пак, *промјена* (сва наглашавања у тексту су моја) имена у *покољ*, на

¹ Република Српска у Одбрамбено-оштакбинском рашу, РЦИРЗ, Бања Лука 2018, 11.

² <<http://pokolj.org/>> (24. 3. 2019).

којој се инсистира, кључна за побољшање истраживања и меморијализацију? Или се само тражи заслуга за његово *именовање*? Да ли се инсистирањем и расправама око имена троши енергија и скреће фокус далеко од суштине разумијевања самог процеса?

Као доносилац *одлуке* потписана је *Скупштина Удружења* без иједног имена и податка ко и како стоји иза овог еуфемистичког колективног потписника. Линк којим је у тексту означена Скупштина иде на сајт Удружења, а не доноси имена учесника. У медијима су се помињала имена једног домаћег и једног страног историчара који су *помагали* у изради *одлуке*, али на крају испод ње нико није потписан. Да ли је то зато што је „документ“ садржаја, облика и обима таквог каквог јесте? Са жаљењем се може констатовати да и сам начин доношења *одлуке* асоцира на то да аутор не разумије кретања у области посматрања ове веома значајне тематике. Сама ријеч *одлука* (анонимне Скупштине) показује нам остатке система вриједности *нешто се одлучило горе или стигло нам је одозго* из времена большевизма у СССР-у или социјалистичког самоуправљања у СФРЈ. Дакле, Скупштина (анонимна) је одлучила да се именује, а не предложила за употребу, разматрање или слично. Чак је одлучено и како дефиниција гласи! Од када се то дефиниција доноси на скупштинама, анонимним, а не путем струке, разумијевања и примјене процеса широке основе? Изгледа да пут кроз базични развој јавне и културолошке свијести српског нацио-

³ У Правопису српског језика Матице српске (ијекавско издање) из 2014. године у правилу 60 наводи се за устаљена имена историјских догађаја – ратова, револуција, буна и устанака... па и за *Сечу кнезова*, *Холокауст* и *Крисћалну ноћ*, који су најближи тематици овог посматрања, да се пишу великим почетним словом. То раније често није био случај. У складу са тим писање назива Геноцид над Србима у НДХ великим почетним словом не дјелује погрешно, иако се конкретан примјер не наводи у Правопису. Овај примјер се до сада, углавном, писао малим почетним словом. У правилима 61 и 62 наводи се да се догађаји дати описно и слободније стилизовани, те археолошка и историјска раздобља, стилски и филозофски правци, политички покрети и др. пишу малим почетним словом. У складу са поменутиим недоумица заиста постоји, као и разнолика примјена писања појма разматрања коју јесте потребно средити, али да ли по сваку цијену и без процеса које је потребно проћи? Овдје је, свакако, потребна ријеч науке о језику, па се у даљу анализу тога у овом раду нећемо упустити; Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурница, *Правопис српског језика*, ијекавско изд. измијењено и допуњено (према трећем екавском изд.), редакција Мато Пижурница... [и др.], Нови Сад 2014, 64–65.

налног бића о преживљеном геноциду у цјелини није занимљив аутору и да је њему много ближи пут наметања догме и *ексклузивитета*. Баш та ријеч (ексклузивитет) се користи у документу код образлагања именована. Да је аутору блиско површинско, готово маркетиншко, гледање на тематику о којој суштински, очито, не зна много видљиво је из наглашавања жеље за промовисањем која се помиње одмах након дефиниције (која то није). Да ли је промовисање суштина, приоритет? Промовисање чега или кога?

У уводном тексту *одлуке* наводе се *Холокауст* и *Порајмос* као примјери геноцида који имају специфичне термине. У њему се, међутим, не наводи случај Јермена, тј. јерменског геноцида у Отоманској империји или на енглеском *Armenian Genocide*. Одмах се може поставити питање да ли је исти принцип по којем се оно што ауторову тезу потврђује у документу истиче, док се оно што је супротно томе изоставља примијењен и у наставку текста? Питање је колико је такав селективан приступ оправдан с обзиром на важност тематике. Дакле, остали смо ускраћени за одговор да ли су Јермени, иако најчешће користе међународно препознатљив назив који није једна ријеч, тј. опсиног је карактера и садржи ријечи имена народа и злочина геноцида, успјели артикулисати сазнање о сопственом страдању и изнијети га на унутрашњем и спољном плану, као и успоставити га као значајан чинилац у идентитету појединца и колектива. Да ли би *ново именовање* по сваку цијену, па чак и одлуком анонимне Скупштине, донијело нешто само по себи, а не само још једну забуну и пометњу у поље посматрања геноцида над Србима? Тачно је, веома је битно, како је често наводио професор Ломпар, да би се нечему одредило мјесто у систему вриједности и културне политике правилно га назвати. Али, није ли и сада вишечлани постојећи назив одговарајући? У маниру прескакања оног што му не иде у прилог, аутор текста је, такође, „заборавио“ рећи да већ постоји неколико термина који циркулишу у поменутој области у науци. Не улазећи у њихово разматрање и оправданост, наводимо само примјере да је академик Милорад Екмечић помињао *хрватски геноцид*, док, рецимо, истраживач Владимир Умељић користи назив *Србоцид* итд.⁴

⁴ Милорад Екмечић, *Дуго крепање између клања и орања*, друго допуњено издање, Београд 2008, 461; Владимир Умељић, „Промена парадигме у немачкој историјској науци: у хрватској држави 1941-1945. није извршен геноцид над Србима?“, у: *Зборник Машице српске за друштвене науке*, бр. 141, Нови Сад 2012, 523-550.

Оно што је потпуно зачуђујуће и дисквалификујуће у смислу озбиљности у покушају именована било чега, како са стручног и одговорног становишта тако и са становишта невладине организације, јесте чињеница да одлука не садржи никакво етимолошко објашњење ријечи. Нису нам објашњени ни поријекло, ни коријен, ни значење, ни варијације облика ријечи *покољ*. Такође, у потпуно језички неадекватном начину *именовања* не наводи се да ли се, како и зашто овај *назив* преводи или не на стране језике. Додуше, постоје линкови на одлуку на страним језицима, али се може претпоставити како се на такав начин овај акт без озбиљне језичке анализе приказује *озбиљним* неком иностраном истраживачу из области студија геноцида!

Сљедеће питање које треба поставити јесте да ли би се оваквим именованем један злочин геноцида свео на именовано хијерархијски „нижи“ степен злочина. Покољ се може дефинисати и као ствар тренутног развоја ситуације, афекта, освете и обично је догађај који траје краћи временски интервал без дугорочног развоја и понављања актова што се, свакако, не може рећи за злочин геноцида. Покољ може бити и акт појединца или мале неорганизоване групе, док геноцид то није. Поготово је видљиво да се онај ко је писао овакав неадекватан текст није упознао са све актуелнијим појмом геноцидних радњи и њиховим разматрањем. Оваквим именованем вјероватно би се у посматрању злочина код компарација од убиств(а)ва, масакра, злочина против човјечности, етничког чишћења или геноцида⁵ унијела још већа доза забуне и дезоријентације. Питање је да ли је то потребно српском друштву, поготово након својеврсне инфлације и тоталног замагљивања појма геноцид којима смо били изложени из више разлога. Да ли би ово *именовање* само допринијело да и даље будемо једно друштво у којем се геноцид често помиње, а гдје се веома мало зна шта то у суштини значи?

Посебно забрињавајући код овог документа (који то није) јесте лоше описан историјски контекст појма који се жели *именовати*. У веома скромном обиму и облику у тексту су наглашени систем, тј. држава као починилац геноцида, његови економски аспекти, ограничавање кретања, гетоизација, конфискација имовине, те организација и спровођење појединачних, групних и масовних убијања, депортација у концентрационе логоре, присилни прелазак на католичку (не римока-

⁵ Смиља Аврамов, *Геноцид у Југославији 1941-1945, 1991... I*, Београд 2008, 85-93.

толичку!?) вјеру и протјеривање на подручје окупиране Србије. Да, то јесу обиљежја процеса који посматрамо, али да ли су само ово елементи које је садржао покушај уништења Срба у НДХ? Или, јесу ли то најбитнија његова обиљежја?

У времену када су савремене студије геноцида значајно одмакле од почетних подјела на *интенционалисте* и *функционалисте*, и када се воде бројне расправе о тачкама и разумијевању Лемкинове дефиниције геноцида, ничим оправдана је чињеница да се онај ко је писао текст, ниједном ријечју, није осврнуо на претходно планирање, идеолошку припрему злочина развојем *хрватског државног и повијесног права*, као ни на дехуманизацију Срба као циљне групе геноцида. Поготово је то чудно јер је намјера једна од ствари које су кључне за доказивање геноцида са правног, историјског и других аспеката. У конкретном случају, ријеч је о процесима који су трајали дужи временски период и који се могу сврстати у процесе средњег и дугог историјског трајања. Сматрати је да би као такви морали наћи мјесто у оваквом прегледу. У прегледу карактеристика злочина над Србима у НДХ по аутору *одлуке* нема мјеста ни да се помену уништавање културе и духовности Срба и забрана српског имена.⁶ Уништење елите једног колектива, народних вођа, учитеља и свештеника – није ли једна од фаза и карактеристика посматраног геноцида? Да ли би се *покољивањем* имена скретала пажња само на почетна убиства као прву етапу извршења геноцида? Ономогућавамо ли тиме да се геноцид посматра као вишеслојна појава која се завршава негирањем, порицањем злочина, сатанизацијом жртве и глорификацијом злочина и злочинца?

О улози Римокатоличке цркве у припреми, подршци и извршењу геноцида, такође, ништа није поменуто у тексту. Како тек оправдати чињеницу да у тексту нема ниједне ријечи о злочинима над дјецом као спецификуму злочина Независне Државе Хрватске? Систем који је креирао логоре искључиво за српску дјecu своју суровост тиме је посебно уписао у историју цивилизације.⁷ Изгледа да је у брзини, пи-

⁶ Вељко Ђурић Мишина, *Српска православна црква у Независној Држави Хрватској 1941-1945. године*, Београд 2002; Јован Мирковић, *Страдање Српске православне цркве у Независној Држави Хрватској / Suffering of the Serbian Orthodox Church in the Independent State of Croatia*, превод на енглески Татјана Ђосовић, Београд 2016; Динко Давидов, *Тошални геноцид: Независна Држава Хрватска 1941-1945*, Београд 2013.

⁷ Драјоје Лукић *родитељ покошеној нарашћаја*, Годишњак Музеја жртава геноцида, тематски број, Београд 2008.

сању *ад хок*, у жељи за *ексклузивитетом* оваква чињеница остала недовољно запажена од стране аутора документа!? Незамисливо је писати документ о крвавој историји покушаја уништења Срба у НДХ, а не навести крашки феномен јама.⁸ Да не говоримо да се у тексту ниједном ријечју не спомиње Јасеновац, као ни евентуални однос *имена покољ* према дистинкцији и симболичком односу локалних, појединачних стратишта и великих системских мјеста злочина. У складу са тим, не види се, осим улоге система и државе (која и по међународним ауторитетима у хрватском случају јесте заиста једна од кључних)⁹ распрострањеност злочина у односу на подршку хрватског друштва. Не наглашавајући овај моменат, текстописац је пропустио прилику да стави знак питања на посматрача који злочин види, а ништа не чини да се он спријечи те га тиме директно или индиректно подржава. Причати о геноциду, а прескочити улогу посматрача (енгл. *bystander*) значи не помињати основне конструкционе елементе савременог посматрања геноцида. Предлагач (који то није – донесена је *одлука*) ниједном ријечју није поменуо суровост и садизам злочинца и лични контакт злочинца и жртве, коришћење ножева, маљева и хладног наоружања као карактеристика злочина над Србима у НДХ. Примитивну и злочиначку природу злочина над мирним сељацима било је, сигурни смо, потребно не пропустити.¹⁰ Раул Хилберг, један од дојена науке о Холокаусту, нагласио је чак да ни Нијемци нису имали „иновативност и машту“ у злочинима као њихове „колеге“ међу Хрватима или Румунима.¹¹ У тексту је поменуто како је злочинима било изложено *преко милион Срба*. Поставља се питање зашто се доносе овакви статистички подаци и да ли они траже озбиљније и прецизније демографске параметре.¹² Ако

⁸ Ова чињеница веома чуди, јер покушај *преименовања* долази од удружења које се бави меморијализацијом једног комплекса логора смрти који је садржао више од 30 јама *ждерњача* Срба.

⁹ Jonatan Steinberg: „Хрватски геноцид се издваја по томе што је, за разлику од 'самозаштите' ('Selbstschutz') коју су практиковале етничке групе на Источном фронту, хрватске злочине од самог почетка одобравала и њима управљала држава“. Јован Ђулибрк, *Историографија холокауста у Југославији*, Београд 2011, 121.

¹⁰ *Исшо*, 55.

¹¹ Раул Хилберг, *Злочинци жртве посматрачи, Јеврејска катасстрофа 1933-1945*, Београд 2001, 70.

¹² Срба је на подручју НДХ, по досадашњим прорачунима, на основу пописа из 1931, било нешто више од 1.870.000 или 32,02% од укупног броја становништва.

су Срби били циљна група геноцида, зашто се онда њихов број у тексту редукује, произвољно дијели и по којем критеријуму? Ово упућује на неразумијевање саме суштине појма геноцид. У тексту, међутим, нема симболички ниједног чина, персонификације жртава или јунака борбе и отпора. Чини се да је потпуно јасно да аутор текста долази (свјесно или не) из потпуно превазиђеног посматрања тематике. Да ли се оваквим текстом као друштво опет *нудимо* за препуцавање бројевима и де-хуманизујућим статистикама као примарним карактеристикама злочина?

Занемарујући историјски контекст, аутор је на мјесту гдје не би требало „заборавио“ да процес уништења Срба у НДХ упореди по карактеристикама са другим злочинима таквог опсега уопште у свијету. „Заборавио“ је и да га упореди са другим страдањима у српској историји и тиме га симболички јасно утврди у вриједносном систему разумијевања континуитета нашег постојања. И не само то, аутор није на оваквом мјесту, а требало је, повезао историјски контекст тог геноцида са другим злочинима над Србима у периоду Другог свјетског рата. Не само, дакле, да нема Јадовна и Јасеновца него нема ни Крагујевца и Краљева, али ни њиховог међусобног поређења. Такав однос у тексту не постоји ни са друга два геноцида у НДХ над Јеврејима и Ромима. Ови процеси се не могу једноставно аналитички подијелити, јер анализа историјске реалности захтијева дијалектички приступ који догађаје сагледава у тоталитету из којег ниједан важан дио не смије бити изостављен.¹³ Пропустити овакву контекстуализацију посматраног злочина поготово је чудно ако се имају у виду мишљења неких од водећих имена проучавања геноцида уопште попут Ефраима Зурофа. А оно гласи: Срби су били примарна жртва у НДХ. Зашто ова реченица није нашла мјесто у *одлуци*? У тексту у којем више нема, него што има... нема ни односа геноцида у НДХ са глобалним процесом Холокауста. Не постоји веза ни у оном хронолошком смислу гдје су процеси уништења увелико трајали у хрватској држави, са много домаће иницијативе и веома мало подстицаја са стране, значајно прије доношења *коначног рјешења* у Европи од стране Трећег рајха. Како тек посматрати чињеницу везану за НДХ која гласи да је то јединствен примјер њемачког сателита - државе гдје је убијено више нејевреја него Јевреја.¹⁴ Такава чињеница није нашла мјесто у тексту! Какве претпоставке нам то

¹³ Јован Ђулибрк, *Историографија холокауста у Југославији*, 126.

¹⁴ *Ишо*, 52.

пружа за изношење истине о геноциду над Србима на међународну сцену гдје су могућности малих народа веома ограничене и гдје су нам, осим упорности, потребне стручност и промишљеност?¹⁵

Веома је битно нагласити да је оваквим именовањем (које то није) аутор „одлучио“ да симболички *замрзне* жртву у времену самог злочина. Фокус, дакле, није на претходном животу, смислу, жртвовању, борби (јер се српски народ дигао на устанак против уништења који је касније изродио два антифашистичка покрета) и побједи живота над смрћу него на самовиктимизацији. Кад је већ поменуо примјер Јевреја и Холокауста (Шоа), аутор је могао напоменути смисао тих назива који је симболички, завјетни, а који се црпи дубоко из сопственог библијског (у овом случају старозавјетног) саморазумијевања. Тако ријеч *покољ* није у завјетном пољу српског народа нити има потенцијал да се ту успостави. Дакле, овакав приступ не само да није методолошки оправдан савременим рехуманизујућим методом него је и у супротности са црквено-народним памћењем код Срба и завјетима Српске православне цркве.¹⁶ Ако су Свети српски новомученици јасеновачки, пребиловачки, доњохерцеговачки и други, као и Свети Вукашин и Свети Платон Бањалучки живи у вјечности, ако су праведници пред лицем Господњим заједно са Светим Савом и Светим кнезом Лазаром, овјековјеченим његовим избором Царства небеског, и Светим ђаконом Авакумом, а јесу, и ако им се молимо и служимо литургије, да ли их можемо симболички везати за *покољ*? Упоредимо ли симболички потенцијал ове ријечи у завјетном српском пољу, омеђеном православљем, са ријечима распеће, жртва или васкрс(ење), биће нам потпуно јасно колико је *одлука* неодговарајућа.

На крају се може констатовати да нас аутор *одлуке*, веома неадекватно и неодговорно припремљене и уређене,¹⁷ ничим није убиједио у оправданост сопствене акробације у вези са именовањем. Напротив, овакво неодговорно поступање и расипање енергије на нове

¹⁵ Мило Ломпар, *Дух самојорицања*, Нови Сад 2011, 269.

¹⁶ Више у: Драгослав Илић, Мира Јовановић Ратковић, „Како се сјећати Јасеновца 65 година касније“, у: *Гласник Удружења архивских радника Рејублице Српске*, број 2, Бања Лука 2010, 379–391.

¹⁷ И одреднице на „аматерској“ енциклопедији *Wikipedia* о другим примјерима геноцида темељније су и стручније структурално урађене од *одлуке* која би требало да циркулише на домаћем и међународном нивоу и брани *именовање* процеса који нас је обиљежио.

<https://en.wikipedia.org/wiki/Armenian_Genocide> (24. 3. 2019).

несуштинске расправе, без обзира на претпоставку о добрим намјерама било кога, о суштински битним питањима, само доприносе већој конфузији нашег друштва. Догађа се то послије бројних декларација, одлука, подјела, несугласица, личних сујета и разних интереса који су често, уназад неколико деценија, служили сами себи и у корист штете разумијевања и артикулације трауме преживљеног геноцида над Србима. Уколико је, пак, жеља за преузимањем и спречавањем улоге система, гдје год се он и у виду ма којих институција појавио, од стране појединца или анонимне Скупштине, за примарну сврху и у случају овог именованја, имала неке друге циљеве онда, вјероватно, није требало ни придавати јој пажњу на ових неколико страница.

Литература

- Аврамов, Смиља, *Геноцид у Југославији 1941–1945, 1991... I*, Прво допуњено и проширено издање, Београд 2008.
- Давидов, Динко, *Тотални геноцид: Независна Држава Хрватска 1941–1945*, Београд 2013.
- Драгоје Лукић родитељ покошеног нараштаја, *Годишњак Музеја жртва геноцида*, тематски број, Београд 2008.
- Ђурић Мишина, Вељко, *Српска православна црква у Независној Држави Хрватској 1941–1945. године*, Београд 2002.
- Екмечић, Милорад, *Дуго кретање између клања и орања*, друго допуњено издање, Београд 2008.
- Илић, Драгослав, Мира Јовановић Ратковић, „Како се сјећати Јасеновца 65 година касније“, у: *Гласник Удружења архивских радника Републике Српске*, број 2, Бања Лука 2010, 379–391.
- Ломпар, Мило, *Дух самопорицања*, Нови Сад 2011.
- Мирковић, Јован, *Страдање Српске православне цркве у Независној Држави Хрватској / Suffering of the Serbian Orthodox Church in the Independent State of Croatia*, превод на енглески Татјана Ђосовић, Београд 2016.
- Пешикан, Митар, Јован Јерковић, Мато Пижурица, *Правопис српског језика*, ијекавско изд. измијењено и допуњено (према трећем екавском изд.), редакција Мато Пижурица ... [и др.], Матица српска, Нови Сад 2014.

- *Република Српска у Одбрамбено-отаџбинском рату*, РЦИРЗ, Бања Лука 2018.
- Ђулибрк, Јован, *Историографија холокауста у Југославији*, Београд 2011.
- Умељић, Владимир, „Промена парадигме у немачкој историјској науци: у хрватској држави 1941–1945. није извршен геноцид над Србима?“, у: *Зборник Матице српске за друштвене науке*, бр. 141, Нови Сад 2012, 523–550.
- Хилберг, Раул, *Злочинци жртве посматрачи, Јеврејска катастрофа 1933–1945*, Београд 2001.

Интернет

- <<http://pokolj.org/>>
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Armenian_Genocide>